

IDRIZ METANI

DISA MENDIME PËR PIKËSIMIN NË GJUHËN SHQIPE

Botimi i dytë¹, i rishikuar dhe i plotësuar, i trajtesës së rregullave të pikësimit në gjuhën shqipe pas më shumë se dhjetë vjetësh nga paraqitja e parë, e plotë e tyre në vitin 1981, si dhe organizimi i konferencës shkencore ndërkombëtare me temë “Pikësimi në gjuhën shqipe” nga Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë i Akademisë së Studimeve Albanologjike të Shqipërisë dëshmon jo vetëm shqetësimin e këtij institucioni për përdorimin e drejtë të shenjave të pikësimit në gjuhën shqipe si një element i rëndësishëm i kulturës së gjuhës, por edhe synimin e tij për të trajtuar e zgjidhur shkencërisht çështje të ndryshme që dalin herë pas here në procesin e zhvillimit të shqipes standarde.

Me dëshirën për të dhënë ndihmesën tonë modeste në përmirësimin e mëtejshëm të “Rregullave të pikësimit në gjuhën shqipe”, po parashtrojmë në këtë kumtesë të shkurtër disa mendime që lidhen me përdorimin e presjes në periudhë.

Duke i parë me kujdes rregullat e përdorimit të presjes në periudhë, por edhe trajtesën në tërësi të rregullave të pikësimit, të botuar në vitin 2002, mund të sjellim këtu, të paktën, dy vëzhgime kryesore:

Së pari, për përdorimin e presjes në periudhë trajtesa “Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe” përmban gjithsej 48 rregulla, nga të cilat 32 prej tyre lidhen me përdorimin e presjes në periudhat me fjali të nënrenditura, ndërsa 8 të tjerat i përkasin përdorimit të presjes në periudhat me fjali të bashkërenditura.

¹ Sic thuhet edhe në parathënien e trajtesës “Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe”, botimi i rivështruar i saj, në vitin 2002, është gjykuar i nevojshëm nga Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë i Akademisë së Shkencave të Shqipërisë dhe është hartuar jo prej komisionit përkatës në përbërje të të cilit ishte prof. Mahir Domi, prof. Menella Totoni (redaktor përgjigjës), bashk. shk. Nikoleta Cikuli, prof. Spiro Floqi, por nga punonjëset e departamentit të gramatikës e të kulturës së gjuhës dr. Mariana Ymeri dhe dr. Ludmila Buxheli nën drejtimin shkencor të prof. Emil Lafes.

Në përgjithësi autorët e kësaj paraqitjeje kanë bërë përpjekje për t'i thjeshtuar rregullat e pikësimit e për t'i formuluar ato sa më qartë, por, në anën tjetër na duket se, megjithatë, një pjesë e tyre mbeten ende të ngarkuara me formulime të hollësishme që e ndërlikojnë sintaksën e rregullave duke i bërë ato gati të parrokshme e, për pasojë, edhe të vështirë për t'u mbajtur mend e për t'u zbatuar në praktikën shkrimore të shqipes standarde. Po japim më poshtë disa formulime të tilla të pranishme në mjaft prej rregullave të pikësimit që lidhen me përdorimin e presjes kryesisht në periudhën me nënrenditje: “me ngjyrim kushtor ose shkakor” (§71², f. 52), “me ngjyrim rrjedhimor, kundërshtor, shtesor” (§72, f. 52), “me ngjyrim përjashtimi ... kur vijnë pas një fjalie drejtuese që përmban fjalë me karakter përgjithësues të shprehur ose të nënkuptuar” (§75, f. 53), “fjali të tilla shprehin një karakteristikë si një sqarim të mëtejshëm shtesor të gjymtyrës së përcaktuar, por nuk janë të domosdoshme për të” (§78, f. 56), “fjali të tilla shprehin një karakteristikë dalluese (që e dallon sendin e shënuar nga fjala e përcaktuar) prandaj edhe janë të domosdoshme për të” (§79, f. 57; §80, f. 57), “për shkak të lidhjes së çlirët me fjalinë drejtuese” (§82, f.58), “në periudha të tilla fjalia që përmban përcaktimin kohor, paraqitet si fjali kryesore, kurse fakti themelor më i rëndësishëm paraqitet si fjali e varur me lidhëzën kohore *kur*” (§87, f. 60), “kur nuk lidhen ngushtë me fjalinë drejtuese, kur saktësojnë një rrethanor mënyre, edhe sikur të vijnë pas kallëzuesit” (§89, f. 61), “kur lidhen ngushtë me kallëzuesin e fjalisë drejtuese e vijnë fill pas tij” (§90, f. 62; §93, f. 63), “për shkak të lidhjes së dobët me fjalinë kryesore” (§96, f. 64), “kur lidhen e vijnë fill pas një mbiemri ose ndajfoljeje të fjalisë drejtuese të përcaktuar nga fjala korrelative *aq*, pas fjalëve korrelative *deri atje*, *gjër atje*, *i tillë*, *e tillë* etj.” (§98, f. 65), “kur lidhen e vijnë fill pas një mbiemri ose ndajfoljeje të fjalisë drejtuese, që përcaktohet nga fjalët korrelative *mjaft*, *shumë*, *tepër*” (§99, f. 65), “fjalitë e varura që përcaktojnë ose saktësojnë një gjymtyrë të fjalisë drejtuese të shprehur me emër, përemër a ndajfolje” (§111, f. 69), “fjalët e një togu me vlerën e një fjalie të varur lejore që shpreh alternativë të kundërt dhe që përbëhet: a) nga e njëjta trajtë foljore e leksikore e përsëritur dy herë, herën e dytë me pjesëzën mohuese *s'* ose me formën e pashtjelluar mohore, b) nga dy gjymtyrë emërore pa këpujë, të shprehura me mbiemra ose ndajfolje me kuptim leksikor antonimik” (§114, f. 72) etj.

² Në kllapa, përveç numrit që tregon faqet, jepet edhe numri që tregon paragrafin.

Të tilla formulime duhen parë me kujdes, disa prej tyre mund të riformulohen më shkurt e më qartë³, kurse mjaft syresh, që gjenden edhe te rregulla të tjera që nuk janë objekt i kësaj kumtese, duhen hequr.

Së dyti, siç e cekëm edhe pak më sipër, numri i përgjithshëm i rregullave të pikësimit për përdorimin e presjes në periudhë kap shifrën 48, nga të cilët 33 rregulla janë formuluar në mënyrë pohuese⁴, kurse afro gjysma e tyre, pra 16 rregulla, kanë formulim mohues⁵. Shifra e dytë, me logjikën e saj, mbart një realitet që, për mendimin tonë, duhet korrigjuar, d.m.th lipset që të ulet sa më shumë numri i përjashtimeve nga rregullat me qëllim që të zbutet sa më tepër të jetë e mundur shpërpjestimi ndërmjet rregullave që mbartin formulimin “ndahen me presje”, nga njëra anë dhe të atyre që përmbajnë formulimin “nuk ndahen me presje” më anën tjetër.

Përveç çështjes së trajtuar më lart, në tërësinë e mjeteve gjuhësore që kushtëzojnë përdorimin e shenjave të pikësimit në gjuhën shqipe, kumtesa jonë veçon edhe dy të tilla: a) tipin e fjalisë, b) intonacionin e frazës. Tek tipi i fjalisë që, siç dihet, përcaktohet nga semantika sintaksore e saj, kemi bërë objekt analize rendin e fjalive dhe kategorinë leksiko-gramatikore të fjalëve nistore me të cilën fillon fraza. Për mendimin tonë, të dyja këto çështje, duhen mbajtur mirë parasysh sepse jo vetëm na i lehtësojnë përdorimin e shenjave të pikësimit, por e bëjnë atë edhe më të çlirët e më të thjeshtë. Kështu, sipas nesh, nuk ka arsye për “ta lodhur” shqipfolësin të gjejë intonacionin e fjalisë apo të zbulojë raportet sintaksore të tyre për të vendosur një presje. Fare thjeshtë mund t’i thuhet pa prekur semantikën leksikore e sintaksore të frazës: Frazat me marrëdhënie kushtore që nisin me lidhëzat në, nëse, në qoftë se etj. të ndahen me presje. Po kështu edhe për intonacionin e frazës: kur fraza rroket pa qenë e nevojshme përdorimi i

³ Si gjedhe të tilla formulimi, përvec të tjerave, mund të shërbejnë edhe paragrafët 68, 69, 70 që kanë të bëjnë me përdorimin e presjes te periudhat me fjali të bashkërenditura.

⁴ Këtu futen të gjithë rregullat që mbartin formulimin: “ndahen me presje” ose “ndahen në përgjithësi me presje”, p.sh. Ndahen me presje fjalitë e bashkërenditura me lidhëzën pa me ngjyrim kushtor ose shkakor (71, f. 52); Ndahen përgjithësisht me presje fjalitë e bashkërenditura me lidhëzat këpujore e, dhe, edhe me ngjyrim rrjedhimor, kundërshtor, shtesor (72, f. 52).

⁵ Si të tilla janë rregullat që mbartin formulimin: “nuk ndahen me presje”, psh., Fjalitë përcaktore dalluese (me përemrat lidhorë që, i cili, c, sa) nuk ndahen me presje kur janë të lidhura ngushtë me gjymtyrën e përcaktuar që ndodhet në fjalinë drejtuese (79, f. 56).

shenjave të pikësimit, cilido qoftë intonacioni i saj, besoj se nuk ka arsye për të vendosur shenja pikësimi.

Si përfundim ne mendojmë të shkohet drejt një thjeshtimi e formalizimi sa më të madh të rregullave të pikësimit pa prekur në thelb semantikën leksikore e sintaksore të frazës. Siç e pohuam pak më lart, edhe pse në botimin e dytë të “Rregullave të pikësimit në gjuhën shqipe” vihet re prirja e hartuesve për ta bërë këtë doracak sa më të thjeshtë e më praktik në përdorim, lipset sërisht një thjeshtim e formalizim edhe më i madh i rregullave të pikësimit, jo vetëm për arsye praktike (ekonomi shkrimi etj) por, sidomos, për t’u dhënë mundësi shqipfolësve e veçanërisht nxënësve, që t’i përvetësojnë ato sa më mirë e sa më lehtë e t’i zbatojnë mandej sa më drejt në procesin e të shkruarit të shqipes standarde.

BIBLIOGRAFI

- Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2002.
- Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Gramatika e gjuhës shqipe 2*, Tiranë, 2002.
- Akademia e Shkencave e RP të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Kongresi i drejtshkrimit të gjuhës shqipe*, I, Tiranë, 1973.
- Akademia e Shkencave e RP të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, *Kongresi i drejtshkrimit të gjuhës shqipe*, II, Tiranë, 1973.
- Kostallari, A., *Gjuha e sotme letrare shqipe dhe disa problem themelore të drejtshkrimit të saj*, Tiranë, 1973.